ГАЙНЕТДИНОВ АЙДАР. АРЧА РАЙОНЫ ЭПИГРАФИК ИСТӘЛЕКЛӘРЕ

Күптән түгел яшь галим Айдар Гайнетдиновның «Арча районы эпиграфик истәлекләре» исемле хезмәте дөнья күрде. Ул татар төбәк тарихын, тарихи-мәдәни мирасыбызны өйрәнүче галимнәргә, мөгаллимнәргә, аспирантларга, гомумән, татар халкы тарихы белән кызыксынучы укучыларга тәкъдим ителгән. Бабаларыбыздан калган рухи хәзинәне туплаган әлеге хезмәт татар эпиграфика фәнендә лаеклы бәясен алыр дип ышанабыз.

Гарәп графикасында язылган борынгы кабер ташлары бихисап күп. Шуларны истә тотып, ТР Фәннәр академиясенең Ш. Мәрҗани исем. Тарих институты аларны җентекләп өйрәнү эшенә керешкән. Арча районы Татарстан Республикасының иң атаклы һәм данлыклы төбәге булып санала, чөнки аннан күп кенә мәгърифәтчеләребез, әдипләребез чыккан. Эпиграфик истәлекләрне барлау һәм ачыклау эшен нәкъ менә шул төбәктән башлаулары гаҗәп түгел. Нәтиҗәдә, А.М. Гайнетдиновның «Арча районы эпиграфик истәлекләре» китабы районны тагын да үзенең күп сандагы эпиграфик истәлекләре белән танытты.

Китапта Татарстан Республикасының Арча районы территориясендә хәзерге көнгә хәтле сакланып калган гарәп язулы татар эпиграфик истәлекләренең тулы текстлары, аларның хәзерге телгә күчермәләре китерелгән. Хезмәттә урта гасырлардан алып 1939 елга хәтле куелган гарәп язулы 1300гә якын кабер ташы исәпкә алынган. Бу, әлбәттә, бер район өчен бик зур сан, чөнки Татарстанның башка районнарында (мәсәлән, Әлмәт, Әгерҗе, Кукмара, Мамадыш төбәкләрендә) 4–5 мәртәбә кимрәк ташбилге табылганы билгеле. Арча районының Яңа Кенәр авылында гына да барлыгы 154 ташъязма истәлек өйрәнелгән.

Археологлар татар эпиграфик истәлекләрне ачыклап, бик күп хезмәтләр язганнар һәм язалар, ләкин кайберләрендә ташлардагы даталар төгәл укылмаган, хаталы очраклар еш очрый. А.М. Гайнетдиновның «Арча районы эпиграфик истәлекләре» китабында шундый аерым фактларга игътибар ителеп, Казан ханлыгы чорына караган кабер ташларының кайчан һәм кемнәргә куелганлыгы күрсәтелә һәм аларның күбесе автор тарафыннан беренче тапкыр фәнни әйләнешкә кертелә. Шулай ук 16 ташны язу остасы ачыкланган һәм таш чыгару карьерларының урыннары да табылган. Бу да фән өчен бик мөһим.

А. Гайнетдинов тарафыннан кабер ташлары текстларын тасвирлау ысулы да дөрес дип әйтергә мөмкин. Автор искәрткәнчә, моңарчы эпиграфистлар арасында гарәп җөмләләрендәге саф гарәп сүзләрен татарчага якынлаштырып, төрлечә язу өстенлек алса, биредә аларны тәҗвид кагыйдәләренә туры китерелгән формада бирү бик отышлы булган. Чыннан да, гарәп

теленең фонетикасын бозмас өчен болай эшләү дөресрәк. Ташбилге текстларының хәзерге татар телендә бирелүе, шактый күп очраган гарәп-фарсы телендәге җөмләләр һәм сүзләрнең татар теленә тәрҗемә ителүе дә бик мөһим. Болай эшләү китапны укучылар аудиториясен киңәйтә. Шул ук вакытта белгечләр өчен ташъязманың транскрипциясе дә китерелгән һәм теләгән кеше оригинал текстларның ни рәвешле язылганнарын карый ала. Китапта кайбер «кабер ияләре» хакында кыскача мәгълүмат бирелүе һәм фәнгә билгеле булган шәҗәрәләр күрсәтелү дә хезмәтнең фәнни дәрәҗәсен күтәрә. Китапта атаклы шәхесләр, изгеләр, дин әһелләре, мөгаллимнәр, иганәчеләр һ.б.га куелган кабер ташлары хакында да мәгълүмат табарга мөмкин. Мисал өчен, Ш. Мәрҗанинең газиз ата-анасы, әби-бабасы, башка туганнары истәлегенә куелган ташбилгеләрне атап узарга мөмкин. Мәрҗанинең ата-анасы, әби-бабасының вафат булуына инде күп вакытлар узса да, эпиграфист галимнәр тарафыннан аларның ташбилгеләре, ни өчендер, өйрәнелмәгән. Тагын берничә елдан әлеге кыйммәтле тарихи чыганакларга җимерелеп юкка чыгу куркынычы яный һәм аларны саклап калу, югалтмау көнүзәк мәсьәләләрнең берсе булып торырга тиеш тә. Шунысы куандыра: яшь эпиграфист Гайнетдинов хезмәтендә, беренче мәртәбә буларак, бу ташъязма текстларының тулы укылышы тәкъдим ителгән.

«Арча районы эпиграфик истәлекләре» китабында һәр тасвирланган ташның фотосурәте бирелгән булса, хезмәтне тагы да баерак итәр иде, ләкин бу аңлашыла – һәрберсенекен тәкъдим итү хезмәтне бастырып чыгаруда зур чыгымнар таләп итә.

Бүгенге көнгә хәтле сакланган барлык ташъязма истәлекләрне кулдан килгәнчә саклап калырга тырышырга кирәк һәм бу юлда авторга уңышлар теләп калабыз.

Сайрус Хәмидуллин,
ТР ФА Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институты
фәнни хезмәткәре